

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА КРИТЕРІЇ ДІАГНОСТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2018 ГРАНОВСЬКА В. Г.

УДК 338.43:339.137

Грановська В. Г.

Методичні підходи та критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств

Обґрунтовано методичні підходи до визначення рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств. Серед них визначені такі: комплексний, системний, еволюційний, функціональний, інтеграційний, відтворювальний, нормативний, синергетичний, динамічний, кількісний, інституціональний, ціннісно-компетентнісний. Визначено основні критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств. Доведено, що оцінка конкурентоспроможності підприємства має охоплювати ефективність виробничо-збутової діяльності на основі вивчення динаміки продаж у вартісному та кількісному вираженні, завантаження виробничих потужностей, портфеля замовлень, обсягу та напрямів інвестицій, ефективність капітальних вкладень, резерви зниження витрат виробництва. Крім того, важливе значення має аналіз витрат обігу з метою виявлення непродуктивних витрат у всій системі руху товарів від продавця до покупця.

Ключові слова: конкурентоспроможність, системний підхід, синергізм, інституційний підхід, еволюційний підхід, інтеграційний підхід.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Грановська Вікторія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Херсонський державний аграрний університет (вул. Стрітенська, 23, Херсон, 73006, Україна)

E-mail: vgranovska@ukr.net

УДК 338.43:339.137

UDC 338.43:339.137

Грановская В. Г. Методические подходы и критерии диагностики конкурентоспособности аграрных предприятий

Обоснованы методические подходы к определению уровня конкурентоспособности аграрных предприятий. Среди них определены следующие: комплексный, системный, эволюционный, функциональный, интеграционный, воспроизводственный, нормативный, синергетический, динамичный, количественный, институциональный, ценностно-компетентностный. Определены основные критерии диагностики конкурентоспособности аграрных предприятий. Доказано, что оценка конкурентоспособности предприятия должна охватывать эффективность производственно-сбытовой деятельности на основе изучения динамики продаж в стоимостном и количественном выражении, загрузку производственных мощностей, портфеля заказов, объема и направленности инвестиций, эффективность капитальных вложений, резервы снижения издержек производства. Кроме того, важное значение имеет анализ издержек обращения с целью выявления непроизводительных расходов во всей системе товародвижения от продавца к покупателю.

Ключевые слова: конкурентоспособность, системный подход, синергизм, институциональный подход, эволюционный подход, интеграционный подход.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Грановская Виктория Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Херсонский государственный аграрный университет (ул. Стретенская, 23, Херсон, 73006, Украина)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Hranovska V. G. Methodical Approaches to and Criteria for Diagnosing Competitiveness of Agricultural Enterprises

Methodical approaches to determining the level of competitiveness of agricultural enterprises are substantiated. Among them there defined the complex, systemic, evolutionary, functional, integration, reproductive, normative, synergetic, dynamic, quantitative, institutional, value-competent one. The main criteria for diagnosing competitiveness of agricultural enterprises are determined. It is proved that assessment of an enterprise's competitiveness should include the evaluating of the efficiency of its production and sales activities based on studying the dynamics of sales in terms of value and quantity, the loading of production capacities, the portfolio of orders, the volume and directions of investment, the efficiency of capital investments and reserves for reducing production costs. In addition, it is important to analyze the marketing costs in order to identify unproductive costs in the entire system of movement of goods from the seller to the buyer.

Keywords: competitiveness, system approach, synergism, institutional approach, evolutionary approach, integrated approach.

Fig.: 3. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 16.

Hranovska Viktoriia G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kherson State Agricultural University (23 Stritenska Str., Kherson, 73006, Ukraine)

E-mail: vgranovska@ukr.net

Постановка проблеми. Управління конкурентоспроможністю підприємства виступає пріоритетним напрямом господарювання, оскільки обумовлює здатність суб'єкта до ефективного функціонування на ринку. На основі цього можна стверджувати, що цей процес передбачає обов'язкове виконання загальновідомих управлінських функцій. Окрім того, він має реалізовуватись з урахуван-

ням традиційних підходів до управління, а також вимагає врахування низки принципів управління підприємствами аграрного сектора економіки. На сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення методології управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та її діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що велика кількість видатних вітчизняних і за-

кордонних учених досліджувала чинники, що впливають на конкурентоспроможність аграрних підприємств. Серед них варто назвати таких як Азоєв Г., Гриньова В., Драган О., Ільїн В., Кирилов Ю., Лопатинський Ю., Портер М. Незважаючи на велику кількість досліджень і публікацій, питання обґрунтування та доповнення методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств є актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування методичних підходів і визначення критеріїв діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації ринкової економіки України рівень розвитку аграрних підприємств визначається досягнутим рівнем конкурентоспроможного потенціалу, який пов'язують з наявністю секторів економіки, які володіють високими технологіями, розвинутою транспортною інфраструктурою, наявністю дешевої робочої сили тощо. На відміну від інших економічних категорій, конкурентоспроможний потенціал підприємства має кілька особливостей. По-перше, його може бути виявлено й оцінено тільки при обов'язковій наявності реальних або потенційних конкурентів. По-друге, конкурентоспроможний потенціал підприємства залежить від продуктивності використання залучених до процесу виробництва ресурсів. По-третє, рівень конкурентоспроможного потенціалу підприємства залежить від рівня конкурентоспроможності його складових, а також від за-

гальної конкурентоспроможності галузі та країни [1]. Для одержання результатів оцінки рівня конкурентної переваги необхідно посилення певних складових потенціалу підприємства, які зможуть забезпечити реальне відображення ситуації, що складається в макро- і мікросередовищі. До дослідження конкурентоспроможного потенціалу аграрних підприємств застосовується безліч підходів, проте дослідники часто обмежуються лише деякими з них, що характеризують окремі їх аспекти. Найважливішим напрямом дослідження має стати комплексне використання методів і підходів, які виявлятимуть джерела та чинники конкурентоспроможного потенціалу підприємств аграрного сектора як суб'єкта економіки в умовах інституціональних перетворень економіки України. Основні науково-методичні підходи, на які спирається дослідження, наведені в табл. 1.

Ідентифікація наявності, природи та ролі того чи іншого підходу охоплюватиме суб'єктивний і об'єктивний опис явищ, що досліджуються. Важливим є досягнення системного опису моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, що вимагає також аналітичного опису та розрахунків, які відображають суттєві взаємозв'язки функціонування її складових. Вважаємо, що дослідження конкурентоспроможного розвитку повинно бути побудовано на засадах універсальних принципів економічного аналізу, об'єднанні методологічних позицій системного, інституціонального, еволюційного та синергетичного підходів.

Таблиця 1

Науково-методичні підходи до формування моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств

Підхід	Характеристика	Результат застосування
1	2	3
Комплексний	заснований на описі внутрішньо- і міжсистемних взаємодій об'єкта і дає можливість теоретичного узагальнення технічних, технологічних, економічних, соціальних, екологічних, організаційних складових стійкості розвитку аграрних підприємств, а також взаємозв'язку і взаємовпливу цих складових	обґрунтування стратегічних напрямів підвищення стійкості відтворювальних процесів і концепція формування конкурентного розвитку
Системний	передбачає: по-перше, розгляд об'єкта дослідження як ієрархічної системи; по-друге, визначення складу, структури й організації елементів системи, виявлення головних зв'язків між ними; по-третє, виявлення зовнішніх зв'язків системи, її функцій і ролі серед інших систем	дослідження конкурентоспроможності, з одного боку, як цілісної сукупності утворюючих його елементів, а з іншого боку, – як частини, складового елементу системи більш високого порядку
Еволюційний	ґрунтується на інтеграції механізмів, які забезпечують різноманітність складових, їх регулювання, ринковий відбір і спадковість	дозволяє відобразити економічний процес у його взаємозв'язку та взаємозумовленості із соціокультурною динамікою
Функціональний	сутність якого полягає в необхідності аналізу функціональної структури об'єкта дослідження	дозволяє визначити структуру системи, отже, її стійкість
Інтеграційний	націлений на дослідження і посилення взаємозв'язків між окремими елементами економічної системи, між рівнями управління по вертикалі і між суб'єктами управління по горизонталі	припускає поглиблення співпраці суб'єктів управління, а також узгодження взаємодій між компонентами економічної системи
Відтворювальний	орієнтований на постійне поновлення властивостей економічної системи і головного з них – стійкості. Тип відтворення і якість відтворювальних процесів багато в чому визначають стійкість функціонування підприємств аграрної промисловості	пропорції і якість відтворювальних процесів в економічній системі, а також її адаптивність і здатність до розвитку визначають траєкторію економічного розвитку

Закінчення табл. 1

1	2	3
Нормативний	полягає у необхідності застосування нормативів по всіх елементах економічної системи, у тому числі цільову підсистему, що забезпечує й інші підсистеми	розкриває відповідність найважливіших елементів підсистем: вимогам, ефективності, обґрунтованості, перспективності застосування за масштабом і в часі
Синергетичний	досліджує конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств як складну відкриту динамічну систему, яка функціонує в умовах мінливого середовища	допоможе найбільш точно відобразити стан реального розвитку аграрного сектора в сучасних умовах
Динамічний	при його застосуванні об'єкт дослідження розглядається в діалектичному розвитку з урахуванням впливу на нього внутрішніх і зовнішніх впливів, проводиться ретроспективний аналіз поведінки об'єкта, у тому числі тенденції, зв'язки, взаємодії та закономірності його розвитку	розкриває конкретні умови і форми його розвитку, послідовність їх переходів від одних історично необхідних стадій до інших
Кількісний	сутність якого полягає в переході від якісних оцінок до кількісних за допомогою розрахунків, економіко-математичних і статистичних методів дослідження, експертних бальних оцінок	встановлення залежностей між техніко-організаційними та соціально-економічними показниками, використання механізмів дії законів попиту та пропозиції, масштабу та економії часу тощо
Інституціональний	заснований на виявленні родових ознак, якісних характеристик і функцій структурних елементів економічної системи. Кожен з них має специфічні, тільки йому притаманні властивості і виконує в системі чітко позначені функції	указує на особливості й унікальність середовища розвитку соціально-економічних систем, дозволяє дослідити специфікацію впливу факторів на розвиток національної економіки та її секторів
Ціннісно-компетентнісний	заснований на всебічному, цілеспрямованому аналізі середовища функціонування та визначенні ключових індикаторів конкурентоспроможності	формується комплексна характеристика ключових чинників конкурентоспроможності із визначенням їх ваги та ступеня впливу

Джерело: сформовано автором

Важливим є визначення методологічного підходу та його методичного інструментарію щодо дослідження перспектив і можливості інтегрування інноваційних альтернативних форм аграрних утворень до діючої системи господарювання. Так, використання системного підходу під час проведення досліджень конкурентоспроможного розвитку аграрного сектора економіки в умовах глобалізації забезпечуватиме оцінку всіх його складових в єдиному цілісному векторі та сприятиме адекватному визначенню суті проблеми, що потребує вирішення та вибору ефективних інструментів розв'язання [2].

Системний підхід дозволяє дослідити закономірний характер розвитку та причинно-наслідкові зв'язки інституційних трансформацій, виявити особливості розвитку інституцій та суб'єктів господарювання в єдиному аграрному соціумі. Саме через дослідження системних зв'язків розкривається специфіка аграрного сектора, що дозволяє відтворити проблемні сфери інституційного середовища розвитку аграрного сектора через призму аграрних відносин. Зміни соціально-економічних систем чи окремих їх блоків відбуваються безперервно. Для детальнішого дослідження цих змін, а також урахування факторів зовнішнього середовища (соціально-економічної системи) системний метод повинен бути доповнений іншими специфічними методами. До них, перш за все, відносять еволюційний та інституційний підходи [3, с. 174].

На думку Драган О. І. [4, с. 38–42], системний підхід дозволяє зрозуміти сутність управління конкурентоспроможністю підприємства, при цьому вимагає чіткої науко-

во обґрунтований методологічний апарат, ядром якого має стати стратегія розвитку підприємства, з побудовою різноманітних моделей поведінки як усієї системи в цілому, так і окремих її підсистем. В економічній енциклопедії надається таке визначення: «система – це сукупність заходів, методів і засобів організаційно-екологічного, нормативно-правового, техніко-технологічного характеру, спрямованих на забезпечення дотримання встановлених вимог у тій чи іншій сфері діяльності» [5, с. 539]. Системний підхід формує уяву про комплексність поняття конкурентоспроможності та її залежності від групи факторів. У будь-якій системі важлива робота всього цілого – як результат досягнутої динамічної рівноваги.

Аграрні підприємства з позицій системного підходу є соціотехнічними системами, оскільки об'єднують соціальні (люди, структура, завдання, культура) і технічні (засоби виробництва, технологія) компоненти. Підприємство є відкритою системою, що постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем: отримуючи ззовні ресурси («входи») для ефективного функціонування – інформацію, матеріали, капітал, людські ресурси; та представляючи кінцевий продукт («виходи») в зовнішнє середовище. Система підприємства складається із взаємозалежних підсистем (підрозділів, відділів, бригад тощо), які, своєю чергою, можуть мати власні, більш дрібні підсистеми, що перебувають один із одним в організаційних відносинах та бути системами, що розвиваються та самоорганізуються [6].

Особливе місце в системі сучасного наукового знання та методології управління належить інституціональній

теорії (або інституціоналізму), в основі якої лежить ідея синтезу міждисциплінарного (економічного, соціального, політичного, культурного та ін.) аналізу [7]. Інституціональна теорія бере свій початок з часів становлення суспільства та пов'язана із виокремленням «соціального інституту» як основного елемента практичної реальності та теоретичного конструкту. Інституційний підхід характеризується еkleктичністю, залученням різних сфер знань, їхньої методології та понятійного апарату, а також утворенням спільних для різних дисциплін понять, таких як обмежена раціональність, соціальна вкоріненість, примусова довіра тощо [8, с. 63]. Інституційний аналіз указує на особливості й унікальність середовища розвитку соціально-економічних систем, дозволяє дослідити специфікацію впливу факторів на розвиток національної економіки та її секторів.

Має сенс використовувати синергетичний підхід до оцінки можливостей розвитку інноваційних альтернативних форм підприємств як методу, що органічно пов'язаний з принципами саморуху, самоорганізації, системності [9]. При цьому об'єднання різних підходів в єдину систему дозволяє досягти ефекту економічної синергії, що передбачає економічне зростання підприємства в цілому в значно більшому обсязі, ніж у складових її частинах. Існування синергетичності свідчить: збільшення потенціалу діяльності, відкриття нових інноваційних можливостей. Отже, інтеграція окремих складових в єдину систему за рахунок «позитивного системного ефекту» (ефекту емерджентності) забезпечує зростання ефективності діяльності. Інакше кажучи, аграрні підприємства, де нові інноваційні альтернативні форми успішно інтегровані в існуючу систему управління господарством, мають ефект від взаємодії об'єднання всередині інтегрованої структури, що перевищує суму ефектів діяльності кожної форми окремо.

Синергетичний підхід дозволяє описати модель конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств як складну відкриту динамічну систему, яка функціонує в умовах мінливого середовища, тобто її нелінійний розвиток і біфуркаційний характер впливу факторів середовища. Застосування методики синергетичного підходу допоможе найбільш точно відобразити стан реального розвитку аграрного сектора в сучасних умовах. Застосування синергетичного підходу дає можливість оцінити результати взаємодії інституцій та самоорганізованість структури. Синергетика досліджує загальні закономірності формування впорядкованого стану у нелінійній відкритій дисипативній системі. З точки зору синергетичного підходу економічної системи, яка еволюціонує і завжди є стійкою, не існує. Еволюціонуюча система схильна до трансформації під впливом зовнішніх і внутрішніх сил. Коли система проходить деякі критичні значення зовнішніх параметрів, в ній можуть виникнути випадкові зміни структури або хаос. Базовою передумовою в синергетичних дослідженнях є категорія самоорганізації, якою визначають здатність системи до саморозвитку за допомогою не лише припливу енергії, інформації і інших зовнішніх чинників, але й завдяки внутрішнім можливостям. Розвиток такої системи відбувається за допомогою поступальних змін стадій самоорганізації і дезорганізації. Процеси дезорганізації в соціально-економічних системах складають необхідний елемент соціального розвитку, оскільки саме процес «творчого руйнування» до-

зволяє створювати нові структури. У той же час розробити досконалий інструментарій чи економічну модель, які врахують вплив всіх негативних чинників та мінімізують їх наслідки, майже неможливо, що не протирічить концепції «path dependence» в неоеволюційній економіці. Протиріччя і проблеми локального характеру, які можуть вирішуватись без змін фундаментальних основ економічної системи, зазвичай поступово розв'язуються, хоча і вони здатні спровокувати хаос.

Надзвичайно важливим для еволюційної парадигми в економічній теорії є механізм біфуркацій, який використовується в синергетиці, він пояснює множинність можливих станів системи і траєкторій розвитку. У найбільш широкому трактуванні біфуркацію визначають як «роздвоєння», «розгалуження» визначеної траєкторії розвитку. Цим терміном визначають перехід системи від одного складу атракторів (більш стійких і простих) до динамічного режиму іншого складу атракторів (складніших). Атрактор визначається як безліч точок або підпростір у фазовому просторі, до якого наближається траєкторія після загасання перехідних процесів, або це безліч станів, на яку система «звалюється» з часом. Цим терміном визначають неоднозначність післякризових характеристик системи, «розщеплення» розвитку на безліч варіантів, реалізація яких виявляється залежною від дії усієї сукупності чинників, які визначають стан системи в критичній точці [10, с. 136–137]. Ціннісно-компетентнісний підхід включає всі сторони діяльності: операційно-технологічну, ціннісно-мотиваційну та являє собою складну інтегровану систему, що обумовлює можливість здійснювати виробничу діяльність на найвищому конкурентному рівні. Інформаційний підхід дасть можливість змодельовувати та проаналізувати сучасний стан і потенціал конкурентоздатності підприємств аграрного сектора на різних рівнях локалізації та визначити слабкі та сильні сторони, сформувані стійкі конкурентні переваги на основі злагодженості стратегічних можливостей підприємств з їх внутрішнім потенціалом. Застосування інтеграційного підходу дасть можливість забезпечити оперативність управління, впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва та обрати таку адаптивну модель управління агроформуваннями, що враховуватиме динамічні зовнішні зміни.

Розглянувши види підходів до дослідження моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств, вважаємо, що вони можуть відобразити окремі аспекти механізму конкурентоспроможності і лише їх інтеграція у єдину методика дозволить дослідити основні та побічні аспекти механізму конкурентоспроможності. Інтеграційний підхід до дослідження моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств зумовлює необхідність застосування нетрадиційної наукової методології аналізу, сутність якої полягає у застосуванні різних видів аналізів для комплексної діагностики. Механізм дослідницького процесу матиме такий вигляд (рис. 1).

Отже, на відміну від традиційних підходів, запропонована методика передбачає почати аналіз конкурентоспроможності аграрного підприємств аграрного сектора з дослідження процесу формування конкурентного середовища, неформальних і формальних інституцій, з аналізу взаємодії, сумісності, колізійності в цьому середовищі но-

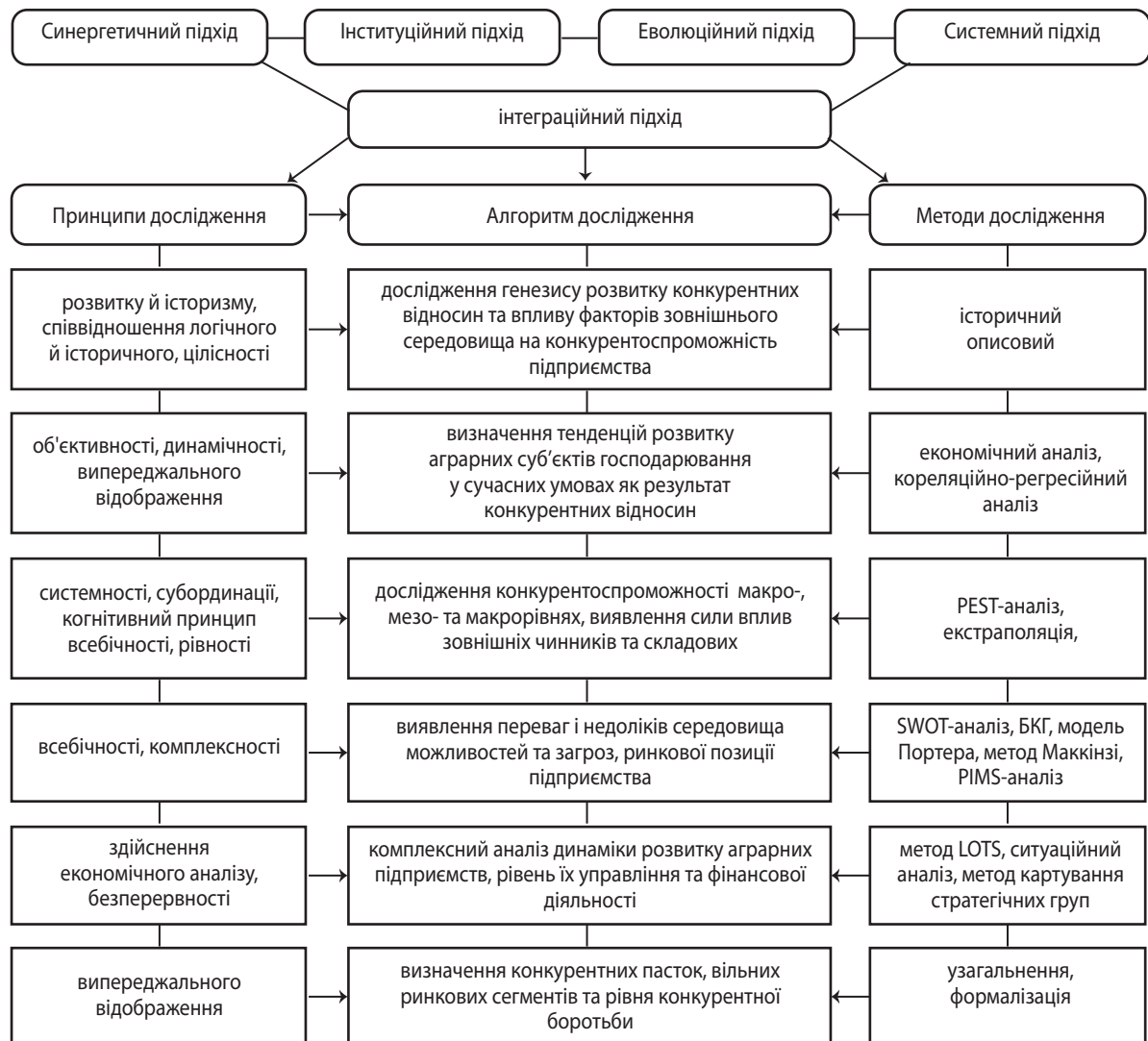

Рис. 1. Методика дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: сформовано автором

вих формальних інституцій і сформованих протягом тривалої історичної еволюції неформальних інституцій. При проведенні даного дослідження, необхідно врахувати комплексний характер впливу макрофакторів на розвиток секторів національної економіки та господарюючих суб'єктів, аналізувати чинники впливу з позицій формування середовища функціонування суб'єктів господарювання: стан розвитку національної економіки, міжнародних інтеграційних зв'язків, фактори державного регулювання, рівень інвестиційної привабливості тощо. Також важливим є аналіз причинно-наслідкових зв'язків суб'єктів і детермінантів конкурентоспроможності. Тобто можна проаналізувати доцільність ведення горизонтальної та інтегральної конкурентної боротьби на макро-, мезо- та макрорівнях. Комплексний підхід до дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств вимагає базування на всебічному аналізі.

Погоджуючись із В. Ільїним [11], вважаємо, що при проведенні аналізу конкурентоспроможності аграрних підприємств варто застосовувати методичний підхід, орієнтований на об'єктивності та оптимальності розра-

хунків за наявними даними їх виробничо-господарської діяльності. Дослідження передбачає поетапне його проведення: I етап – визначення місткості ринку та особливостей функціонування його учасників; II етап – визначення інтенсивності конкуренції та рівня концентрації на ринку; III етап – порівняння підприємств за різними критеріями конкурентоспроможності; IV етап – оцінка конкурентоспроможності окремих підприємств. Таким чином, діагностика конкурентоспроможності на першому–третьому етапах передбачає аналіз зовнішнього середовища на макро- та мезорівнях, а останній етап оцінює внутрішнє середовище функціонування суб'єктів аграрного сектора на мікрорівні.

Проведення аналізу стану розвитку аграрного ринку з точки зору конкурентоспроможності (перший етап) характеризується низкою особливостей. Керуючись базовими принципами рівневої оцінки конкурентоспроможності, такими як системність, об'єктивність, динамічність, комплексність, безперервність тощо, на нашу думку, особливу увагу слід приділити саме оптимальності. При цьому оптимальність слід розглядати не лише однобічно для виявлення

конкурентних позицій підприємства на ринку загалом, а й з точки зору визначення шляхів досягнення ефективних і конкурентоспроможних результатів виробничо-господарської діяльності підприємства. Слід враховувати, що наявний методичний інструментарій щодо визначення рівня конкурентоспроможності підприємства за своїми показниками та критеріями не завжди враховує галузеві особливості.

Зокрема, що стосується сільськогосподарських підприємств, то в більшості випадків оцінка конкурентоспроможності є доволі суб'єктивною через брак офіційних даних і через особливості функціонування ринку загалом [11; 12]. На сьогодні існує певний дисбаланс між теоретичним і практичним підходами до визначення ринкової структури аграрного ринку. Так, оцінюючи ринок за критеріями стандартизованості продукту та кількості виробників, ми говоримо про аграрний ринок як ринок досконалої конкуренції. Проте наявність вторинного ринку, коли реалізацією кінцевого продукту займаються посередницькі структури, свідчить про його олігополістичність. Як модель олігополістичного ринку, складноструктурованих каналів розподілу продукції, що, своєю чергою, викликає появу цінового диспаритету, для сільськогосподарських

підприємств на перше місце постають питання виробничо-комерційної діяльності, які безпосередньо сприяють підвищенню прибутковості в короткостроковому періоді. За оцінками антимонопольного комітету України [13; 14], ринки сільського господарства традиційно є висококонкурентними. Аналізуючи якісні показники (імідж підприємства, рівень кваліфікації персоналу, методи стимулювання збуту, рекламна діяльність тощо), слід акцентувати увагу та тому, що у підприємствах цієї сфери ці складові формують конкурентні переваги у довгостроковому періоді. Виходячи з вищезазначеного, враховуючи галузеві особливості, а також умови і принципи діяльності основних учасників аграрного ринку – підприємств-виробників, на нашу думку, необхідно корегувати вже наявні методики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств. Важливим при проведенні оцінки конкурентоспроможності підприємства є дотримання певної послідовності або стадій (рис. 2), що поділяються на попередню оцінку конкурентоспроможності та додаткові дослідження.

Попередні дослідження ґрунтуються здебільшого на загальних оцінках, проводяться на макро- та мезорівнях в напрямі дослідження конкурентоспроможності регіонів

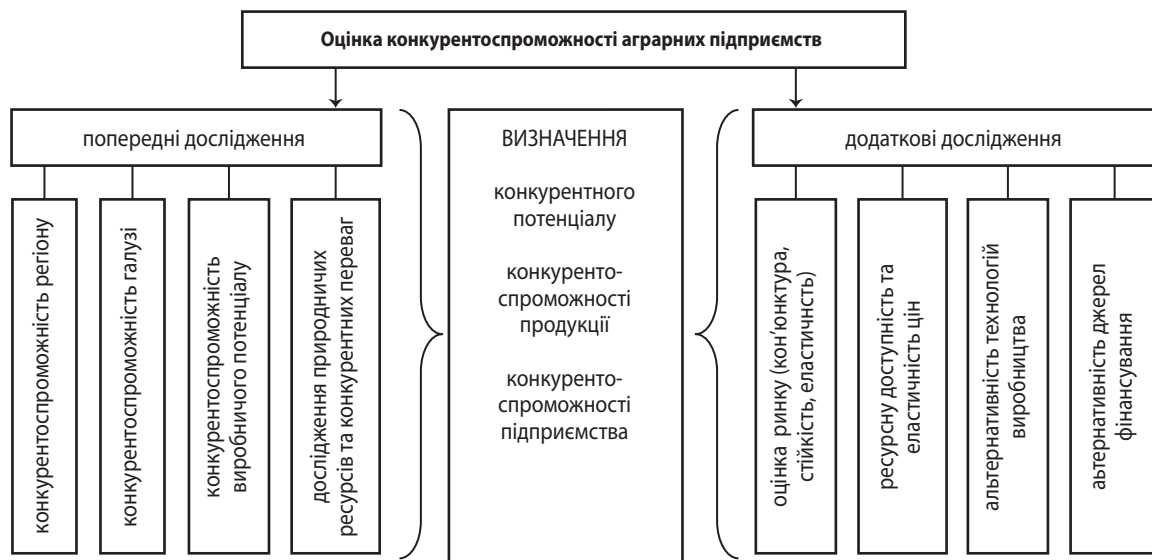

Рис. 2. Стадії та послідовність проведення конкурентоспроможності аграрних підприємств

Джерело: сформовано автором

і їх конкурентних переваг, конкурентних позицій галузі та виробничих можливостей, дослідження ресурсного забезпечення. Додаткові дослідження конкурентоспроможності проводять на мікрорвні, та вони мають уточнюючий характер. Ці дослідження ґрунтуються на аналізі окремих складових, що в сукупності визначають конкурентний потенціал і конкурентоспроможність продукції та підприємства та включають оцінку ринку за конкретними групами товарів, ресурсну доступність та еластичність цін, альтернативність технологій виробництва.

Методика проведення дослідження конкурентоспроможності знаходиться в прямій залежності від глобалізації цілей. В науковій літературі виділяють такі рівні конкурентоспроможності підприємства та його потенціалу, як світове лідерство, світовий стандарт, національне лідерство,

національний стандарт, галузеве лідерство, галузевий стандарт, пороговий рівень. Залежно від рівня знаходження підприємства у визначеній градації приймається рішення про стратегічні напрями його розвитку.

Також достатньо застосованим в економіці є підхід, згідно з яким виділяють чотири рівні конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Підприємства першого рівня розглядають організацію апарату управління як внутрішньо нейтральний елемент потенціалу, а роль керівника обмежують налагодженням випуску продукції, без огляду на питання конкурентоспроможності та задоволення потреб споживачів. Недоцільним вважається прийняття управлінських рішень про зміну технології виробництва чи підвищення технічного рівня продукції, удосконалення структури й функцій відділу збуту та служби маркетингу,

оскільки не беруться до уваги зміни ринкової ситуації та потреб споживачів. Підприємства другого рівня конкурентоспроможності мають зробити виробничий елемент потенціалу «зовнішньо нейтральним». Це означає, що потенціал підприємства повинен повністю відповідати стандартам, встановленим його основними конкурентами. На підприємствах третього рівня виробнича складова потенціалу зазнає сильного впливу з боку складової управління, що сприяє її розвитку та удосконаленню. Коли ринковий

успіх у конкурентній боротьбі стає вже не стільки функцією виробництва, скільки функцією управління та починає залежати від якості, ефективності управління, організації виробництва, тоді підприємства досягають четвертого рівня конкурентоспроможності свого потенціалу й опиняються попереду конкурентів протягом тривалого часу [15].

Оцінка конкурентоспроможності підприємства має враховувати критерії її проведення. Критерії оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства зображено на рис. 3.

Рис. 3. Критерії оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства

Джерело: сформовано автором

Комплексність є базовим критерієм оцінки рівня конкурентоспроможності, при проведенні дослідження що ґрунтується на даному критерії рівень конкурентності визначається: шляхом співвіднесення оцінки ефективності процесу його адаптації до змінних умов функціонування, і ступеня реалізації стратегічного потенціалу, і конкурентних позицій підприємства відносно одного або декількох конкурентів, що розглядаються як база порівняння.

Наступним критерієм є системність. В основі проведення оцінки рівня конкурентоспроможності є системний аналіз впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства з урахуванням між факторних взаємозв'язків та обумовленого ними синергійного ефекту. Критерій об'єктивності передбачає формування результатів дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємства на повній та достовірній інформації про зовнішні та внутрішні умови його функціонування і відображення реальних конкурентних позицій суб'єкта господарювання. Динамічність передбачає не статичну оцінку фактичних конкурентних позицій підприємства на конкретний момент часу, а прогнозування їх змін та розробку на цій основі ефективних управлінських рішень. Процес дослідження та оцінки конкурентоспроможності і змін її рівня має носити безперервний характер (шляхом створення системи моніторингу ринку, чинників конкурентоспроможності, конкурентних позицій підприємства), оскільки дискретні оцінки не завжди дають можливість своєчасно зафіксувати стрибкоподібні зміни чинників конкурентоспроможності, оцінити можливі тенденції динаміки конкурентних позицій підприємства та своєчасно прийняти та реалізувати відповідні управлінські рішення. Критерій оптимальності передбачає, що об'єктом дослідження є не лише сам рівень конкурентоспроможності, але і ступінь ефективності його

досягнення. Отже, доцільним є розробка та впровадження комплексної методики оцінки шляхів досягнення певних конкурентних позицій з урахуванням як прямих витрат, пов'язаних з реалізацією заходів по регулюванню конкретного чинника, так і потенційних витрат на розвиток і підтримку конкурентної переваги в майбутньому [16].

Сучасна наукова думка наголошує на наявності прямої залежності між конкурентоспроможністю продукції аграрних підприємств та їх конкурентоспроможністю, наголошуючи на необхідності проведення аналізу можливості підприємства конкурувати на певному товарному ринку, ефективності економічних методів ведення підприємством конкурентної боротьби, ступеня здатності аграрної продукції задовольняти вимоги споживачів на вільному ринку.

На основі проведення оцінки конкурентоспроможності аграрних підприємств з використанням зазначених індикаторів проводять узагальнення отриманого результату, який і є основою при розробленні конкурентної стратегії, технічної, виробничої, асортиментної політики. При цьому основними умовами забезпечення конкурентоспроможності є: застосування наукових підходів до стратегічного управління підприємством, забезпечення єдності розвитку техніки, технології, економіки, управління, застосування сучасних методів дослідження й розробок і формування системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів.

До організаційних заходів, що підвищують рівень конкурентоспроможності підприємства, відносять: забезпечення пріоритетності продукції; зміну якості виробу і його технічних параметрів з метою обліку вимог споживача та його конкретних запитів; виявлення переваг товару порівняно із заміниками; виявлення недоліків товарів-аналогів, які випускають конкуренти; вивчення заходів конкурентів із удосконалення аналогічних товарів;

виявлення й використання цінних факторів підвищення конкурентоспроможності продукції; нові пріоритетні сфери використання продукції; диференціація продукції, що забезпечує відносно стійкі переваги споживачів, які віддаються певним видам взаємозамінних товарів; вплив безпосередньо на споживача шляхом штучного обмеження надходження на ринок нових товарів, проведення реклами, надання грошового або товарного кредиту.

Висновок. У загальному вигляді процес оцінки конкурентоспроможності підприємства складається з таких етапів: визначення мети оцінки конкурентоспроможності; вибір групи підприємств-конкурентів з урахуванням можливостей отримання необхідної первинної інформації для цілей оцінки конкурентоспроможності; визначення груп ключових індикаторів конкурентоспроможності, які підлягають оцінюванню; розрахунок одиничних, групових, інтегральних показників конкурентоспроможності для кожного підприємства; обґрунтування висновку про рівень конкурентоспроможності об'єкта оцінки та розробка заходів, спрямованих на поліпшення або утримання конкурентних позицій.

ЛІТЕРАТУРА

- Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г., Пічуря В. І. Розвиток аграрного сектору економіки України та його конкурентні переваги : монографія. Херсон, 2016. 265 с.
- Kurylov Y. E. Mechanism for ensuring food security under globalization. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 11 (161). P. 99–106.
- Кирилюк Є. М., Прощалкіна А. М. Методологія дослідження процесів трансформації економічних систем у сучасних теоріях. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 4. С. 172–179.
- Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія. Київ : ДАККіМ, 2006. 160 с.
- Економічна енциклопедія / за ред. Б. Д. Гаврилишин. Київ : Академія, 2002. 951 с.
- Womak J. P. «Book review», *Sloan Management Review*, 1994. 107 p.
- Дементьев В. В. Институциональная теория в Украине: направления исследований, особенности, перспективы. URL: <http://www.instud.org/index.php?id=4&material=15>
- Лопатинський Ю. М., Ки́фяк В. І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах : монографія. Чернівці : ЧНУ, 2014. 248 с.
- Ganuschak-Efimenko L. M. The systems approach to the study of the transformation of models of innovation systems. *Actual Problems of Economics*. 2011. No. 11 (137). P. 19.
- Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. М. : Тип. «Новости», 2000. 256 с.
- Ільїн В. Ю. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: питання методології. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2015. Вип. 4 (63). С. 108–111.
- Ільїн В. Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2014. 436 с.
- Звіт Антимонопольного комітету України за 2015 рік. URL: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547
- Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік. URL: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&
- Гуторова І. В. Використання рейтингових оцінок для аналізу конкурентоспроможності підприємств. *Вісник СНАУ. Сер. «Економіка та менеджмент»*. 2010. № 6/1 (41). С. 80–85.
- Лопатинський Ю. М., Ки́фяк В. І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах : монографія. Чернівці : ЧНУ, 2014. 248 с.

REFERENCES

- Azoyev, G. L., and Chelenkov, A. P. *Konkurentnyye preimushchestva firmy* [Competitive advantages of the company]. Moscow: Тип. «Novosti», 2000.
- Dementev, V. V. "Institutsionalnaia teoriia v Ukraine: napravleniia issledovaniy, osobennosti, perspektivy" [Institutional theory in Ukraine: areas of research, features, perspectives]. <http://www.instud.org/index.php?id=4&material=15>
- Drahan, O. I. *Upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv: teoretychni aspekty* [Enterprise Competitiveness Management: Theoretical Aspects]. Kyiv: DAKKIM, 2006.
- Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2002.
- Ganuschak-Efimenko, L. M. "The systems approach to the study of the transformation of models of innovation systems" *Actual Problems of Economics*, no. 11 (137) (2011): 19–.
- Hutorova, I. V. "Vykorystannia reitynhovykh otsinok dlia analizu konkurentospromozhnosti pidpriemstv" [Use rating assessments to analyze the competitiveness of enterprises]. *Visnyk SNAU. Ser.: Ekonomika ta menedzhment*, no. 6/1 (41) (2010): 80–85.
- Ilin, V. Yu. "Konkurentospromozhnist ahrarykh pidpriemstv: pytannia metodolohii" [Competitiveness of agrarian enterprises: the question of methodology]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahraryho universytetu*, no. 4 (63) (2015): 108–111.
- Ilin, V. Yu. *Hlobalizatsiia ta yii vplyv na konkurentozdatnist pidpriemstv ahraryho sektoru ekonomiky Ukrainy* [Globalization and its impact on the competitiveness of enterprises of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. Luhansk: Noulidzh, 2014.
- Kyryliuk, Ye. M., and Proshchalkina, A. M. "Metodolohiia doslidzhennia protsesiv transformatsii ekonomichnykh system u suchasnykh teoriakh" [Methodology of studying the processes of transformation of economic systems in modern theories]. *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 4 (2011): 172–179.
- Kurylov, Y. E. "Mechanism for ensuring food security under globalization". *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11 (161) (2014): 99–106.
- Kurylov, Yu. Ye., Hranovska, V. H., and Pichura, V. I. *Rozvytok ahraryho sektoru ekonomiky Ukrainy ta yoho konkurentni perevahy* [Development of the agrarian sector of Ukraine's economy and its competitive advantages]. Kherson, 2016.
- Lopatynskiy, Yu. M., and Kyfiak, V. I. *Rozvytok ahraryho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis]. Chernivtsi: ChNU, 2014.
- Lopatynskiy, Yu. M., and Kyfiak, V. I. *Rozvytok ahraryho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis]. Chernivtsi: ChNU, 2014.
- Womak, J. P. "Book review" *Sloan Management Review* (1994). "Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2015 rik" [Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2015]. <http://www.yamc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547>
- "Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2016 rik" [Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2016]. <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>